

VÍCTOR CATALÀ

(Caterina Albert)

(L'Escala, 1869-1966)

Caterina Albert Paradís (L'Escala, 1869-1966). Dramaturga, poeta, narradora, prosista i pintora. Filla de terratinents, el pare és advocat professional i serà alcalde de l'Escala i diputat provincial. Creix entre el poble natal i Barcelona. Formació autodidacta, amb la mare i l'àvia. Poliglota. La primera vocació és la pintura, que encara avui desconeixem. Exposa un oli el 1896 a l'Exposició de Belles Arts i Indústries Artístiques de Barcelona. L'any següent comença a publicar, poemes d'amor, a l'*Almanach de la Esquella de la Torratxa* (1897-1900), ja amb pseudònim masculí. I un any després, el 1898, presenta als Jocs Florals d'Olot el poema *Lo llibre nou* i el monòleg *La infanticida*. Guanya els Jocs, però el terrabastall que causa el monòleg és immens. Decideix a partir de llavors signar Víctor Català, nom que farà servir sempre. Dramaturga prolífica, complexa, agosarada, coneix bé el clima teatral europeu en què s'inscriu. De criteri lingüístic treballat i propi, s'oposa a les normes fabrianes. La seva dilatada vida és rica en tots els gèneres literaris que conrea, en teatre de manera experimental, tant en temes com en tècniques i mirada escènica.

Retrat de la pàgina anterior: autoretrat de joventut, [ca. 1900], Arxiu Històric de l'Escala.

LES CARTES

VUITS I NOUS...

MONÒLEG REPRESENTABLE,
EN PROSA

(1899)

PRIMERA ESTRENA

L'obra *Les cartes*, de Víctor Català, es va estrenar el 14 de març de 1967 al Palau de la Música Catalana dins *l'Homenatge a Víctor Català* —en què també es van estrenar *Verbagàlia*, *La infanticida* i *L'alcaçota*— amb la següent fitxa artística:

MADRONA
Direcció

Elisenda Ribas
Màrius Cabré

PERSONATGES

L'ACTOR

LA MADRONA

CARÀCTER DEL PERSONATGE

Dona del poble, d'uns quaranta anys, grossa i vistosa, amb molta desimboltura i viuesa de moviments, però sens aire desvergonyit. Tot lo mudada que permet la posició, mes sense presumiments: geni franc i decidit; honradesa i bondat pintades a la cara.

Al començar lo monòleg, com encongida i vergonyosa, parlant amb certa pena; després animada i com si estés a casa seva.

L'actriu encarregada del paper deu amagar son art lo més possible, fins a lograr que resulti verosímil la falla i que el públic la prenga per realitat; sobretot, naturalitat, senzillesa, tant en lo dir, com en la mímica, com en lo vestir del personatge.

ADVERTÈNCIA: Al dir lo «senyor Fulano», durant lo monòleg, ha d'entendre's lo nom de l'empresari del teatre en què es representi l'obreta i, si fos en un còrcol o societat, lo del president de la mateixa.

Un escenari qualsevol; taula a un costat.

INTRODUCCIÓ.

Un actor ben conegut del públic entra, portant una cadira; s'arrima a la bateria.

ACTOR: Senyors... Desitjosa aquesta empresa de correspondre al constant favor que el públic li dispensa, ha projectat donar alguna varietat als espectacles, ensajant representacions d'art... que en podríem dir art... al natural, art espontani o sens artificis... Avui, després de molts dubtes i vacil·lacions, mes animada de la millor intenció i convençuda de que fa obra de regeneració, en més petita o més gran escala, tractant de vivificar amb nous elements nostra decaiguda i maltractada escena, té el gust d'oferir-los-hi la primera mostra d'aqueix art... inconscient, que deia, esperant que, si resulta plena de deficiències, com és natural resulti, tractant-se d'una prova, lo respectable públic voldrà dispensar-les i tenir en compte sols lo bon desig i el desinterès de l'empresa en pro del públic i de l'art. Tal volta, abans de l'espectacle, caldria una conferència explicativa, exposant per extens raons i fonaments d'aquest ensaig, mes l'empresa s'ha cregut dispensada de fer-ho, confiant per complert lo judici i l'èxit a l'il·lustració i benevolència del públic.

Saluda i es retira fins al centre de les taules, mirant entre bastidors i, tot anant a deixar la cadira vora la taula, afegeix, cridant:

Madrona!...

MADRONA, de dins: Què mana?...

ACTOR: Entri, entri...

MADRONA, entrant: Ja tinc de començar?...

ACTOR: Quan vulga...

MADRONA, mirant entorn: A on tinc de posar-me?...

ACTOR: Allà on li vinga mellor... Vostè mateixa... Aquí li he posat una cadira per si té ganes de seure...

MADRONA: Moltes de gràcies; però ja hi estic feta a tenir-me sobre els petges. (*Veient que l'ACTOR va a sortir:*) Ei, vostè!... Ja es recordarà de picar, quan siga l'hora?...

ACTOR: No en passi ànsia... jo m'encarrego d'avisar-la... (*Surt.*)

MADRONA, després d'un instant de vacil·lació, acostant-se, una mica confosa, al públic: Santa nit tinguen, senyors i senyores... (*Pausa molt breu.*) Vull dir que ja aquest noi els hi deu haver explicat de lo que es tracta... Una servidora es diu Madrona, per servir-los, i, encara que estiga aquí, no és pas còmica ni res que se li assembli... Una servidora és una dona de bé, una dona de sa casa, que mai se n'ha vistes de més fresques que fer la comèdia, com qui diu, i enraonar plagasitats perquè se'n riguen los badocs, com fan tantes d'altres... No senyors, no... Que, si al *treato* no hi he posat los peus més enllà de tres vegades en tota la meva vida!... La primera, me'n recordo com si fos avui!... quan tenia disset anys, la diada del sant del meu amo, de l'amo de la

revenderia, que al cel sia... Per cert, que vaig moure un avalot que amb poc més me'n en trauen a fàstics i empentes d'allà dins... (*Somrient i animada:*) S'afigurin que jo, que no les havia vistes mai, aquelles coses, m'estava tota encantada mirant una còmica... que duia les mitges a garró, quan vet aquí que engeguen sis o set escopetades de carrera sense avisar a ningú... Jo que començo a xisclar i m'aixeco tota esparverada per fugir; que si sé per on se passa, Déu sap a on hauria anat a parar!... Me pensava que hi havia algun rebombori per allà dins i que hi havien entrat los soldats o la justícia... Amb l'esglai, francament, no sé lo que em va passar per la caparrina... Lo cas és que tothom va girar-se a mirar-me a mi, en comptes de mirar la comèdia, i vegent-me tan espantada i que no sabia lo que em feia, van començar amb unes tals rialles i xiulets i bulla, que eixordaven... La mestressa va quedar-se tan sufocada, que se li hauria encès un misto a les galtes, i l'amo, més cremat que un cabo de reialistes, m'aguantava per fer-me tornar a seure, brunzinant fàstics i mirant-me aixís, a l'inrevés (*estrafent còmicament una mirada d'ira*), amb una tal malícia, que jo em penso que si no va donar-me una morma va ser perquè guaitava tanta de gent... Després, tota la nit amb una mala cara!... i en arribant a casa em va clavar una lletania de més d'una hora de durada, venint-me a dir que les bèsties només podien estar-se a la cort —això de bèstia anava per mi, saben?— i que mai més me duria al *treato* ni en cap banda que hi hagués persones amb coneixements naturals... I com, de fet, no hi vaig tornar fins al dia en què ens casàrem amb en Quel... Era una tarda, en un *treato* que en deien l'*Udion*... Un *treato* de l'antiguitat que ara ja no hi és perquè van tirar-lo a terra ja fa temps... I que em va saber greu que l'espatllessin, la vritat; perquè jo em deia: «Té; aquí és a on t'hi has divertit més i a on hi has vist la comèdia més bonica»... Perquè, veuen, aixís com la primera vegada no havia fet més que patir i estar amb lo cor arronsat, la segona va ser a l'inrevés: donava gust de veure-la, sobretot quan van matar aquell frare, que a la *cuenta* n'havia fetes de seques i de verdes... Era un homenassàs com un sant Pau que amb la cara ja pagava; i amb un ventre aixins i mirant de reüll... De seguida tothom va posar-li una tírria!... En Quel, que ja l'havia vista una altra vegada, aquella comèdia, i sabia lo que havia de passar, portava les butxaques proveïdes de taronges, i a les acaballes no sé quina en va dir o en va fer lo frare, que no li va xocar an en Quel i ell, vet aquí que s'aixeca, se trau una taronja i me l'hi tira entre cap i coll... i d'aquella, una altra... Fills meus, allò va semblar un cop de corneta! De tots cantons me'l van apedregar, al frare... i ell que sí, vegent-se la cosa malparada, que va per fugir... En Quel, que li endevina l'intent, clava-li una altra taronja, tan de dret que li va petar en aquest costat de front, amb un nyac! que es va sentir de tot lo *treato*; i el frare, de tomballons... I quan va tornar a traure el nas, tenia una bossoga aixins, tan grossa com la mateixa taronja que l'hi havia feta... I, fills meus, la gent! Tothom estava dret i amb uns picaments de mans an en Quel perquè l'havia sapigut tan ben encertar!... (*Pausa breu.*) Ai, Senyor, i que en fa de temps d'això! (*Altra pausa; com abstreta en sos records.*) I avui és la tercera vegada que hi vinc, al *treato*, sinó que pas amb l'alegria de llavors del casament... Però ja ho diu el ditxo: per guanyar-se la vida honradament, s'han de fer tots los papers de l'auca... Que si un quan neix se vingués a reflexionar los passos en què s'ha de veure, ni el voldria conèixer, aquest món... però, què hi farem!... (*Pausa molt breu.*) Quan lo senyor *Fulano* me va parlar d'... això, la primera vegada, diu que vaig llançar-li un «fugi, home de Déu!» que el va mig espantar... Però després,

explicant-se, explicant-se, m'ho va saber tan ben planxar, que va domesticar-me... Veuran: una servidora hi posava reparo, perquè se n'han sentides a dir tantes, de les còmiques, vritat?... I és allò; a una dona de bé li fa *frenta* arregar una mala nomenada... Mes lo senyor *Fulano* me va dir que no en fes pas cas, d'això, que tot són trapasseries dels diaris, que contenen més mentides que la missió, i que de còmiques n'hi ha de dolentes i de bones, com les dones d'altra mena... i que de Déu digueren... I en això, francament, trobo que no l'erra pas... I endemés, la vritat siga dita: vuit duros en peça fan de bon arregar, sobretot quan no hi ha massa feina... Perquè me'ls dona, vuit duros, només per la vergonya de traure la cara i referir lo que em va passar amb aquella... Déu la faça bona... Que si no fos pel cop de cor i el *què diran*, lo treball, vull dir que, ai, Senyor, més no n'haguéssim de fer cada dia... Sinó que ell, lo senyor *Fulano*, volia fer-me ensajar, fer-me aprendre lo que havia de dir com qui aprèn lo *parenostre*... Però jo ja li vaig intimar la meva *retòlica*. —Fugi d'aquí! —li vaig dir—. Ja n'estaria de bé que als meus anys fes aquests papers... Que es pensa que soc una cotorra, jo?... —És que quan sereu allà no us recordareu de dir-ho tal com m'ho dieu a mi... —I no me'n tinc d'enrecordar, sant cristià?... Com si no ho tingués tot ben present a la memòria, per la gràcia de Déu!... —I ell hi tornava: —És que vós no sabeu lo que són aquestes coses; quan us veureu davant de tanta gent, perdreu la paraula... que a molts que són de l'ofici els hi passa i més us passarà a vós... —I què m'ha de passar, borrango!... Mai m'ha fallat la llengua i sempre l'he feta servir per tot lo que l'he haguda de menester... Que ho diguen sinó la del terç pis i la bacallanera de la cantonada, si la meua va ser sempre la darrera... En cantant les veritats, rai, que un no ha d'amagar la cara ni estroncar la font de la paraula per res!... —Però el senyor *Fulano* sempre da-li que da-li: quan no va poder més, va dir-me que faria com los gossos, més camí del que hauria de fer, i que tornaria sempre a la mateixa. Jo, llavors, m'hi vaig quadrar i li dic: —Veurà, senyor *Fulano*, això de comparar-me amb les bèsties, vull dir que no ho torni pas a fer, que tinc tant de coneixements i tanta *polítiga* com vostè, i dissimuli... I de lo altre, no en parlem més; que els vuit duros ja els afanyaré, si no tots d'un plegat, poc a poc, rentant-li la roba i espolsant-li la sala, en comptes de ser la riota de la gent contant les meves facècies per escarment dels altres, a tall de facinerós abans de donar-li garrot... —Llavors, quan me va veure tan arriada se va confrontar amb tot lo que vaig voler, amb tal que no me desdís del tracte... I per això he vingut aquí, però vull dir que una servidora no és pas curta de gambals, mal m'està el dir-ho, i ja coneix que no és pas lo mateix barallar-se amb la bacallanera o dir lo nom del porc a la del terç pis, que referir històries davant de senyors com cal, que tenen estudis per conèixer qualsevol mancament de paraula per més que un hi posi els cinc sentits... Una servidora ja ho veu que se li pot escapar qualsevol expressió capgirada, sense sentir-se'n; però si ho faig, dissimulin, fills meus; perquè una servidora, per treballadora i dona de bé, tant com qualsevol altre: vull dir que em penso que ningú em pot fer abaixar la cara amb cap llibertat... Ara, el que diu parlar fi i totes aquestes camàndules, no senyors: perquè una servidora no ha pas après l'*aritmètrica* per saber traure tot lo sentit de les paraules i deixar l'enraonament planxat com un llibre d'anar a missa... Al meu temps no ens hi matàvem pas, en aquestes coses, i manc al poble... Perquè una servidora no és pas de Barcelona, és filla de Vilafant, allà, a la vora de Figueres, per servir-los... La mare ja m'hi va fer anar vuit mesos, a costura, però com la

senyora mestra era sorda com una perola, la vritat, li dèiem lo que volíem... La lletra d'estampa, per això, ja vaig arribar-la a aprendre..., coneixia casibé totes les grosses, i de les petites totes les que s'hi retiraven a les grosses... Ara, el que diu confegir, no senyors: només ne sabia la noia del ferrer, que deien que la volien fer tirar per mestra d'ensenyança... Aquella també sabia les tres *partas del mapa* i el que *és hablar de l'aritmètrica* fins al capdavall de la primera plana, i el dos i dos fan cuatro i la mostra del confit amb punt de mitja... Ui, moltes ne sabia de coses, moltes!... Era tan escoterida!... El senyor rector deia que Déu guard que arribi a ser noi, amb lo cap que tenia, que hauria sigut la riquesa de cal ferrer... Mes jo, no; no hi tenia pas taleia, en aquelles coses... La lletra, encara, com aquell; mes, lo que diu l'escriure, no vaig poder entrar-hi de cap de les maneres. Aixís que volia fer un pal (*acompanyant lo moviment, còmicament exagerat, com si escrigués*) m'entrebancava i rrrraaa!..., lo cartipàs esqueixat i la ploma espuntada i amb un plumero al capdavall que semblava l'escombreta dels fogons. La mare m'ho va fer deixar perquè deia que era un censal de plomes i, com que ben mirat la lletra no serveix per guanyar-se la vida ni per res, fora per presumir, se va estimar més que aprengué de fer camises. I, vull dir, que ja no hi vaig tornar més a costura, perquè a catorze anys van fer-me venir a servir a la revenderia, que eren poc o molt parents de casa... i d'estudis, prou... ei!, pel que diu al ram de la lletra i tots aquests *papadineros*... que, per les altres coses del meu braç, gràcies a Déu ningú m'ha passat la mà per la cara... Soc capaça de bestraure com qualsevol altre... Per alguna cosa me va venir a trobar en Quel per casar-nos: prou que va veure que tindria un bon costat... I a la del bacallaner, que tenia a la ratlla de cent cinquanta duros de dret, va dir-li que no quan lo va fer demanar... Que en Quel rai, per fer de brúixola (*posant-se un dit al front*) no n'hi havia un altre... abans d'aquell mal pas... I un geni, bo com una ametlla d'Arenys... Ai, Senyor!, si estàvem mellor que els àngels, nosaltres dos!... I encara hi estariem si jo no hagués agafat la mania de mudar de pis... Sinó que, ja ho diu lo ditxo: quan la carn ha d'esser del llop...; res, la planeta de les persones... I, ben mirat, no ho era, de mania; ens convenia una casa que hi hagués safreig, perquè haver de fer la poti-poti per la cuina, la roba queda tota confosa... i anar a rentar a fora és malgastar temps, i per un treballador... Per això no vaig callar an en Quel fins a veure'm en lo piset que encara tinc, ni mai que hi hagués anat!... Ei, el pis, la vritat, no té un què a dir... és bufonet com un gatet de mames i sembla un *palàcio* d'aquells de la *Múndia*, que tot se veu petit-petit... Haguessen sigut tan bons los veïns, o la veïna, que amb los demés, si... estàvem lo mateix que una germandó... i amb ella també, abans de conèixer-li la bravada... Perquè, qui s'hauria pensat res, amb aquella cara tan sèria i amb aquell aire de senyora tal, que tothom la prenia per llevadora, i amb lo supòsit i crèdit que tenia en tot lo barri... que, cartes que ella tirés, lo mateix que els soldats del Camp de la Bota; no s'erraven d'un canto de cabell... Vull dir, que no tinc pas de perdicar; ja la devien conèixer, que prou que en tenia de nomenada... la senyora Pepa, la del terç pis de casa... Si havia estat tres vegades a la presó i moltes encarada amb la justícia de resultes d'allò de tirar les cartes i fer cures de gent desenganyada dels metges... Si fins diu que un metge molt gros, en Cardenal, aquell que fa l'*atomia* de viu en viu a les persones, l'havia cridada a consulta més de set vegades... Això sí, no se li pot pas *quitar*... ella podia tenir la seva flaca... ser una *déu-n'hi-do*... mes, lo que diu pel ram de la sabiduria podia bestraure com lo primer que hi hagués... I tocant a parleria, donava gust de

sentir-la; no hauria desdit per notari... fins sabia enraonar en llatí... no hi componia res el barber, que havia fet los estudis a Perpinyà, ni l'alcalde de barri, que tenia la senyora de Ceuta, allà a les Castilles... I aquell seguit de paraula, engrescador com un pet de bolero i fi com una confitura... Jo, ni gosava bleixar, davant d'ella, i això que semblava que li hagués donat bresques... Tot era la Madrona, pel seu dir... Quan nos trobàvem a l'escala, no es descuidava mai de preguntar-me pel meu home, lo mateix que dues senyores quan se fan visita... Per això li tenia jo aquell respecte, que ni el puc comparar... tant que quan lo del meu home, amb tot i ser ella lo primer que em va acudir al pensament, no hauria gosat dir-li res, si no s'ho hagués dut la conversa. Sinó que aquell dia va caure tan rodat... Nos topem baixant l'escala: —Hola, Madrona!... —Què diu de bo, senyora Pepa?... —Ja ho pot veure... i vostè, se'n va a passeig? —No em faci riure, vostè també, senyora Pepa; a passeig de bon matí?... Digui que guanyaria els diners molt descansada... Me'n vaig a fer dissabte a casa Don Marcelino, al capdavant del passeig de Gràcia... —Doncs farem la via plegades, perquè jo també pujo amunt, a traure un nen de les portes de la mort... —Què em diu, senyora Pepa? —L'Evangeli, filla; és un cas que els metges no hi han entès res... Què hi havien d'entendre, filla, si jo mateixa, fora les cartes, m'hi hauria vist perduda!... Figuri's que és una criatura emmetzinada amb mitja dotzena de perdigons... que se va empassar creient-se que eren nissos... Un misteri, sap? El pare és viudo i es vol tornar a casar; però, a la *cuenta*, a l'altra li feia nosa la criatura... —Ave Maria puríssima!... I com s'ha descobert?... —Per la sogra, per l'àvia de la criatura, que ja se malfiava... (*Pausa breu. Canvi.*) Al sentir lo de les cartes, ja em vaig veure atrapada; va tornar-me lo d'en Quel a la memòria i no em vaig poder aguantar. Jo que faig: —Ara que diu això, senyora Pepa, voldria fer-li una pregunta... —Digui sense reparo, Madrona... —Veurà, m'està passant una facècia molt estranya amb en Quel... En Quel és camàlic, ja ho sap vostè, oi?, i com que és més fort que el *munament* de Colón i més cepat que l'elefant del *Parca* i no té rovell als desllorigadors, vull dir, que és treballador de mena, i, a més, ben parlat com un municipal castellà i amb uns modos que ni la *gramàtica* d'estudi, no està mai en vaga i guanya tot lo que vol, la vritat siga dita... Doncs, ve-li aquí que el dia que ens vam casar, al tornar de l'iglésia, ell que m'emprèn al quarto, obre la calaixera, i, com que és tan plaga, em diu aixís: —Té, Madrona: aquí te faig donació de les meves potències; mentres he sigut fadrí, he treballat com un burro guixerer, però com m'anava malament per la salut, he pensat que era mellor que ens caséssim i ens partíssem la feina; d'avui en avant, los diners no vull fer més que guanyar-los, i de guardar-los te n'encarregues tu; te nombro Banc d'Espanya de casa meva... —I dit i fet, senyora Pepa: sempre més jo he tingut la clau; cada vespre ell me posa al palmell de la mà los diners que ha guanyat de dies, explicant-me tot lo que ha fet i ha deixat de fer; i després, quan convé, jo li dono alguna cosa perquè vaja a divertir-se, perquè, veurà, un hom ha d'esser considerat i no estirar massa la corda... Doncs, ve-li aquí que d'aquesta manera anàvem d'allò mellor; tan contents i alegrets i sense veure-hi mai en en Quel una cosa per altra... Però fa cosa d'un mes que ja no és lo mateix: cada dia m'escurça més la racció de quartos i, si li pregunto el perquè, se queda tot compromès i parat, com la persona que no sap què dir, i s'entrama mentides de que té calor i ha de beure sovint...; però d'ençà d'un dia que jo, cremada, li vaig dir «Calor, al mes de febrer? Si que aviat se t'alteren les sangs!...», ha mudat de ball... S'empatolla que amb tres o quatre amics

van a fer lo solitari al cafè del Recreio... Això va dir-m'ho ahir i em vaig sortir del test: —Aixís sí que farem la paret dreta, si t'aveses a anar al cafè, com un senyor, los dies de feina!... —Mes tant ne faig, de *predicar*; jo conec que m'estafa, i que si vull dir-l'hi, l'amoïno... Això és el fet, senyora Pepa, i jo no sé què pensar-me'n... Què li sembla, a vostè?... —La senyora Pepa, que m'havia escoltat sèria com un confessor dels bons, fa aixís: —Veurà, Madrona, això és una cosa molt delicada: jo, ara com ara, no puc dir-li res, però si vol saber pel clar aquest misteri, pugi aquest vespre a casa... i no es descuidi de dur tres duros de la dona ajaguda, que tenen més poder que els nous... —I podrem saber què se fa en Quel dels diners?... —Burranga! Lo mateix que si ell l'hi digués a cau d'orella...; per les cartes no hi ha res secret... (*Pausa breu.*) I quedarem enteses: i tota aquella tarda, mentres trastejava per casa don Marcelino, lo cor me feia un *cric-crac*, i ara me venia una fred, ara una calor, mateix que hagués d'estar malalta... Després, a casa, quan lo vaig veure entrar an ell, casibé vaig perdre l'esma; se'm va posar un tel a la vista i, perquè no m'endevinés lo que portava al pensament, vaig fugir a la cuina... que com no les havia fetes mai, aquelles coses, tenia mal de cor com si rumiés un mancament. En havent sopat, jo em moria d'angúnia i, encara que ell no tenia ganes de sortir, no vaig parar fins a traure'l, i aixís que tombà la primera cantonada, jo, ¡cames, ajuda-me!, cap al terç pis. Obrí aquella mossota amb cara de fura que li servia d'escarràs, i ja vaig trobar a la senyora Pepa que m'esperava amb les cartes sobre la taula... Jo que faig: —Santa nit; tinc en Quel fora i venia per allò, senyora Pepa... —Ja m'ho penso: seguei i descansi, que tot ho sabrem... —I vet aquí que es posa sèria com un que es va a retratar, me fa escapçar les cartes i comença a remenar-les, sermonant oracions en llatí, i persignant-se amb los tres duros de la dona ajaguda i fent altres pamplines que ella sola se'ls entenia... Jo me la mirava amb cada ull com la boca d'un tupí, però no gosava piular, esperant les resultes, amb un rau-rau i una pell de gallina, talment com si anés a fer una mort... I vet aquí que després de rumiar molt, amb totes les cartes exteses al seu davant, ella que aixeca el cap i em mira amb una mirada tan llastimosa que jo em vaig pensar que li venia un treball, i crido: —Què té, senyora Pepa?... —Res, filla: és que me dona pena lo que he trobat aquí...; jo de vostè no voldria saber-ho... —Què diu, no voler saber-ho?... Oh, i amb l'angúnia que tinc a dins!... Digui-m'ho de seguida, senyora Pepa!... —És que després li sabrà greu... —No hi fa res! Vull saber-ho tot lo que canten aquestes cartes, encar que siga que tinc de morir esquarterada de viu en viu... —I no va tenir més remei que abocar-ho; jo compto que, si no ho fa, l'hi hauria arrabassat de la gargamella... Però, aixís que ho vaig saber, senyors, com si em roseguessen aquí dedins serps de verí... Res; lo que ja em temia: que ell s'havia embolicat amb unes faldilles i, vaja, ja podeu comptar... Jo que, aguantant-me l'alè, per por de renegar, de tan regirada que estava, me li dic que no podia esser, que en Quel era un home de bé, que ella deu errar-se de carta i que s'ho torni a mirar, abans de llevar un fals testimoni al meu home... Doncs, ella, que no hi posés pas escrípol, que allò era cert com lo misteri de la Santíssima Trinitat...; però jo, que hi tornés i que hi tornés... I va tornar-hi, i llavors va explicar-m'ho més fil per fil... *Nada menos* que era una rossa, la que se li xuclava els quartos i la sang... Se figurin: una rossa!... Jo que mai les he pogudes veure, que trobo que no fan per dones de bo de bo, amb aquells cabells de nina passats per aigua... Doncs en Quel, res... Si sembla que els homes no tinguen ulls a la cara... I encar allò hagués sigut tot... però no sé què va contar-me

d'una morena en camí i de molts de trastorns i d'una carta i d'un viatge... Jo volia que m'ho expliqués pel clar, però va dir que de moment no podia esser... que lo únic que hi havia ben debatut era lo de la rossa i de la morena... Mireu; allò va treure'm de mare: si em punxen m'haurien sortit metzines en comptes de sang... No em recordava d'haver passat mai una enquerada com aquella... No diguen que n'hi hagués per *menos!*... Jo, an aqueixa mena de gent que, en comptes de guanyar-se les queixalades treballant honradament, ensibornen als homes i fan passar maldecaps a les famílies, les rostiria de viu en viu... Estava tan fora de mi, que vaig jurar que aixís que ell entrés a la porta de casa li arrabassaria els ulls, que semblaria una segona santa Llúcia... i em vaig posar d'una tal manera, que la senyora Pepa es va espantar i tot era pregar-me per l'amor de Déu que no digués res, que no la comprometés, que si se sabia que tornava a tirar les cartes i havia descobert lo marro al meu home, tornarien a ficar-la a la presó, perquè la justícia era tan ignorant que no la deixava fer del seu ofici...; que, de vegades, com més remor es mou, més s'esgarrien los homes, i que era mellor fer la nostra d'*amagatotis* i distraure'l de la perdició sense que se n'adonés...; que fins, per la meva cara, ella se n'encarregaria, si volia fer-li pujar an en Quel amb qualsevol excusa... En fi, no sé com se va enginyar per fer-me prometre que si podia callar, callaria, amagant la malícia que em rosegava... però amb tal que ella m'ho anés contant tot de pe a pa i em tornés l'home a la rega... Ella, esclar, amb tot s'avingué mentres no es movés fressa... (*Pausa breu.*) I vaig tornar a casa que no semblava la mateixa; a l'entrar en Quel, ni li podia badar la boca i tota la nit vaig estar-me-li girada d'esquena, que fins me feia fàstic de tocar-lo amb la punta del dit... Ell se pensava que jo tenia son, i, a fe que, déu-n'hi-do, de la son que tenia!... Tal com si jagués a sobre d'agulles del número vint... A l'endemà, jo que, sense poder-me aguantar més, li clavo aquesta mentida, a veure quina cara hi feia... —Tu, escolta; t'he trobat a la brusa un cabell més rellarg!... i ros com un fil d'or!... —Però com m'estava de culs, no li vaig poder veure la cara que hi posava... I ell va respondre, com qui no sap res: —Deu ser del nen del barber, que ahir vaig dur-lo a collibè fins al primer pis... —I jo, al sentir això, encara més malícia... i com li covia l'esmorzar, jo que per revenjar-me l'hi clavo un bon grapat de sal i me'n vaig de casa, perquè no tingués més remei que menjar-se'l... Però, ja vaig pagar-ho!... Al tornar va dir-me que per fer-se empassar la set s'havia hagut de beure mitja pipa d'aigua i aiguardent... I encara es posà a riure, venint-me amb aquesta mofa: —Sinó que encara soc viu, diria que tens molta casera, Madrona!... —Jo l'hauria escanyat, senyors, i pensava: «Tu pla en tens, de casera, pocaverkonya!...». I sense mirar-lo, que no me'l podia mirar, cavallers!, jo que li dic: —Un moment d'avui que et vagui, puja al terç pis, que la senyora Pepa vol mudar un bagul de banda i ha de menester un cop de mà. I a la tarda hi va pujar... (*Pausa.*) I, d'aquell dia en avant, ja se sabia quins eren los meus pensaments; sempre rodant pel mateix cantó, com los burros de la nòria; i les meves fal·leres ja se sabien també; encara no tenia un quart, mal que fos punxant-me els ulls per mortificar la son, cap a ca la senyora Pepa; que tornés a tirar les cartes i dir-me com anava lo d'en Quel... Que els diners que va costar-me!... Ella ja em deia que no s'ho feia pagar, per la meva cara i l'amistat, però el cas és que era una pluja de duros de la dona ajaguda; que ni sabia a on anar a buscar-los —i que si aquella facècia dura gaire, jo crec que hauríem anat a robar per dur-los a casa seva... Nos tenia tan emmelats!... A mi, tot era dir-me que descansés; que, de la rossa, ja

se n'anava *desoloidant poc a poquet, amb les reflexions que ella li feia...* i que no deia cap mentida, la... (*aguantant-se*) Déu me retinga la llengua!... I jo, ¡ai, Senyor, com una bonifàcia, sense adonar-me de res!... Quan lo veia pujar a dalt, que amb una excusa o altra hi anava cada dia, jo pensava: —Ai, bones animetes del purgatori!..., feu que aquesta santa dona, amb la llàvia que té, me'l distrega d'una vegada!... Verge Maria..., ni que m'haguessen posat un pa de lliura a cada ull... —Però qui havia de pensar-s'ho, d'una dona de cap a cinquanta anys i amb més aire de respecte que un municipal de gala!... Si ni semblava que tingués la còrpora de la mateixa terrissa que les altres... Qui no la conegués, l'hauria duta sota tàlem!... En fi, que no vaig sospitar res, bèstia de mi, fins que un dia truca a casa aquella mossota que li feia d'escarràs i em conta que s'han barallat amb ella perquè se li ha menjat dues cireres i que, com l'ha tret a fora, vol xerrar-m'ho tot... I em diu que la senyora Pepa m'enganya, que se la corre amb en Quel, i en comptes de fer-li reflexions, lo que li fa, aixís que arriba, són abraçades i manyagues... Miren, al sentir això, si m'arrimen un misto hauria fet més desgràcies que la bomba dels Canvis Nous... Vaig tenir coratge per fer-l'hi explicar tot, an aquella nena, que era molt sedassera i no li passava res per ull, i vaig saber després de tot que la senyora Pepa duia les dents i la perruca postisses; que la perruca se la rissava cada dia sobre la falda... Jo no me'n sabia avenir, perquè aquelles dents semblaven talment bocinets de mató de Pedralbes, tan blanques i boniques... An aquella nena li vaig donar mitja pesseta de la paga, la trec de casa, i em poso darrere la porta, esperant... Quan vaig sentir lo *clac-clac* dels talons, surto i em planto aixís al replà. (*Los braços en ansa, amb aire de baralla.*) Ella baixava distreta i em dona els bon dies amb la rialleta de costum: —Déu la guard, Madrona... —Déu la guard a vostè!, —jo que faig, amb una veu que em va sortir tota estranya... Llavors ella que em mira, i en la cara ja m'hi devia llegir la seva sentència, perquè la mitja rialla se li va glaçar als llavis, quedà com la paret, i de cop se gira i es posa a córrer escales amunt... Li vaig darrere, l'aixarpo de les faldilles i, de la primera estrebada, totes les arrugues trencades... Encara provava de fugir, però s'entrebanca i ella mateixa se me'n ve a les ungles... L'arreglo pel clatell, com a un gat, i ja hi fórem... De tomballons i sense dir un mot, baixem l'escala, ella saltant com una esperitada per veure si podia escapar-se i jo aguantant-la bé perquè no se m'escapés... No l'hauria deixada ni que m'haguessen passat per les armes... Jo no tenia altre pensament que la perruca i les dents postisses... i volia que tothom lo vegés, aquell afront que li servia per engrescar als homes... Fora d'això, jo ni m'hi veia... Havíem anat a parar al mig del carrer i s'ajuntava la gent a nostre entorn; uns reien, altres cridaven que ens descompartissen, que ens fariem malbé... Ella estava més morta que viva, i jo només hauria volgut tenir mitja dotzena de braços per desempenyar la feina que em demanava la voluntat, perquè els meus dos no m'hi abastaven... Amb tot ja vaig mesurar-n'hi més de lo que en podia rebre... Si amb prou feina hi havia peça per fer estelles! I encara sort que duia jo les ungles a ran com ara, que si arribo a tenir-les com les de don Marcelino, que semblen culleretes de prendre cafè, ja calia que haguessen vingut los de la Creu Roja a embenar-la en lo camp de batalla... Però, amb les ungles curtes, va ser més la vergonya que el mal... Mes, quan me la van traure dels dits, ja els hi dic jo que feia goig de veure... El seu cap semblava d'aquells, vistos pels dintres, que hi ha en los aparadors dels que fan crosses i braguers... L'haurien poguda ben retratar en quadros de morts i ferits que passen per la Rambla,

perquè era tota groga i vermella... i renyegava la closca pelada com lo dia que va nàixer...; perquè jo, lo primer, havia anat per la perruca... que l'hi duia, postissa, ja ho crec que l'hi duia!, i que a sota no hi tenia més cabell que l'escudella d'hostal, que fora que se les apuntalés al cervell, ni sé a on se feia aguantar les agulles de ganxo... Los rinxos, tots drets i esperrucats, van anar a parar al mig del carrer, sota les potes de la gent que mirava, i a la tarda la canalla va posar-los a la gossa de la flequera, que feia mitja basarda... Lo que no li vaig poder haver les dents; alguna se n'hi devia petar amb la batussa, però jo hauria volgut fer com amb la perruca... sinó que, quan la vaig veure amb aquell cap ple de pèl moixí, que no l'hi havia vist mai, ni gosava pataquejar-la de ferm, perquè em semblava que m'errava de persona... Allò va ser com un sainet per la gent del barri; ningú se'n sabia avenir... Fins quan la vaig veure de lluny, no em podia aguantar el riure i em va saber greu p'en Quel haver-la desgraciada d'aquella manera a la vista del públic; que, amb franquesa, vaig pensar que se'n donaria pena d'haver-se deixat enganyar per una semblant misèria... Ai, Senyor, amb què s'enceguen los homes!... No és per alabar-me'n, però, vaja, despreciar la meva persona per un bacallà eixut com aquell!... Per mi no pot esser altre sinó que aqueixes donotes me'ls hi donen alguna beguda per fe'ls-hi perdre el seny, perquè quan un home com en Quel, amb un cervell més fi que una garsa, va deixar-s'hi caure!... *Alto*: que el que diu trencar-me el respecte ni agraviar-me amb cap mala expressió, no va pas fer-ho... i pobre d'ell que ho hagués provat, per això, que no s'hauria pas queixat dels comptes... Al saber lo de les esgarrapades, va fer lo desentès, i a fe que tot lo barri n'era un bum-bum, que jo prou que en feia la crida... Jo li coneixia l'angúnia i pensava: «Mellor! Aixís te rebentessis, calavera; que per la teva culpa potser me faran anar als diaris, com als regidors i altra gent de poc més o *menos* que donen que dir!...». Que l'avorrició que vaig posar-li no és per contada, senyors! Si em semblava impossible que aquell home, amb aquells ulls dolços com los d'una marededéu, hagués gosat fer aquelles coses! De dir-li res, no l'hi vaig pas dir, però an ella sí que li vaig fer saber per la cansaladera que ja podia confessar i combregar cada dia, perquè a la més mínima que l'hi reparés, los meus dits li farien de garrot, sense la feina de lligar-la al pal... I la sotjava sempre, però res; ni ell va tornar a pujar a dalt ni ella mirava la porta de casa... Però allò no era viure, per mi; de por que me la fregissen, no desemparrava mai a casa i tenia sempre el cor estret... Al capdavall, vaig pensar que valia més que ens en anéssim, perquè de lo que els ulls no veuen, lo cor no en dol: i era massa fort això de viure en la mateixa escala amb la dona que us sostrau al marit, i haver de comportar que pugui i baixi cada dia sense retorcir-li la nou del coll com qui retorç lo ble del llum, o fer-li menjar mitja dotzena de dents de compra... Per considerat que un hom siga, se li regiren les sangs i pot trobar-se de perdre la retentiva en qualsevol moment i fer-ne alguna que donga que dir i desacreditat al marit. Perquè jo m'ho coneixia que no m'hi valia fer-me càrrec de que els homes no tenen gaire modos pel seu servei i venen a ser, parlant amb perdó, una mena de gossos vaganers que arpleguen tot lo que troben, tant si són bons talls com peladures... Bé n'havia sentides a contar en les cases que transitava... —perquè, per aquestes coses, tant ve a ser lo ram del senyoriu com lo nostre braç; allò que deia dels gossos, lo mateix la fa el que duu collar de plata que el que renyega les costelles: tots tiren pel mateix indret...—; vull dir, que no em tinc pas d'escarrassar esPLICANT-ho; prou que ho saben totes les dones de bé, que no n'hi ha cap que del seu

home en puga posar les mans al foc... Doncs, com deia, bé n'havia sentides a contar de les altres cases; però, amb tot, no sabia conformar-m'hi... Dels altres me semblava que no era tan mal fet, ;però d'en Quel, d'en Quel, que era un home com no n'hi havia gaires... que d'un cop de puny hauria ensorrat les costelles del gegant de ca la ciutat... i que amb poc més no sé a on hauria anat a parar, a no sé a on!... És dir, no és pas que no hi anés, per la gràcia de Déu!... Perquè encara no els hi he dit tot. Veuran: l'endemà d'haver desembrassat lo terç pis —era dimarts, Déu me do bona memòria— en Quel que em demana camisa neta i planxada. Jo que vaig fer: —Ai, ai, quin sant és?... —I ell que em respon que havien de tenir una reunió en un cafè tots los de l'art, per tractar de pujar los preus de la feina, i que no volia presentar-s'hi com un d'aquells que arpleguen puntes de cigarro... A mi mai m'havia agradat que fes un mal paper enlloc del món; jo que li trec camisa, més enrampada i lluenta que les de les botigues, lo vestit bo i les botines noves, que eren amb bigotera de xarol i amb una renglera de botonets blancs a la banda forana de la cama, que estaven molt bé i feien fer el peu molt senyor... Fins vaig esser bèstia de traure-li una corbata vermella que li havia comprat pel seu sant i que no li havia donada per allò de la rossa i la morena... I, fills meus, quan lo vaig veure mudat, feia tanta patxoca, que fins me va semblar que se me n'anava una mica aquella gran malícia que li tenia... Perquè, la vritat siga dita, semblava un senyor tal: no li hauria desdit anar en cotxe; només li trobava les mans un pèl grosses —perquè cada una li feia a la vora d'un pam i mig—, però si ell se posa guants no hi hauria hagut un què a dir... perquè d'homes ferrenys i ben plantats com en Quel no en corren pas gaires... *Bueno*, jo que me'l mudo ben mudat, sense saber lo que feia, tal com si se n'hagués d'anar al *Liceio*, i fins vaig acompanyar-lo a la porta. I vet aquí que, al ser a la porta, ell que s'atura com si em volgués dir alguna cosa, i vet aquí que m'allarga la mà i fa aixís, tot parat: —Adeu, Madrona... —I jo que, tota estranyada, que li responc: —Passi-ho bé, senyor bona peça!... —Que em vaig pensar, francament, que tots aquells aires de senyoriu i aquells compliments, me'ls hi encomanava la roba... (*Pausa breu, amb un sospir.*) I se'n va anar, i quan va amagar-me'l lo revolt de l'escala, vaig sortir al balcó per mirar-me'l una mica més de lluny... I... (*amb pena fonda*) ja me'l podia ben mirar i remirar... que... no l'he vist mai més, pobra de mi... Allà a migdia, en comptes de venir ell, em porten una carta; jo que me la miro de tots costats i, vegent que no hi entenia res, la deso sota l'escaparata perquè la llegís en Quel; però en Quel tardava a venir; feia més d'una hora que tenia el dinar a punt i em vaig pensar que la reunió del cafè l'entretenia; toquen les dues, toquen les tres, toquen les quatre, i d'en Quel ni l'ombra... Llavors vaig començar a tenir ànsia; havia de pujar cap al tard a casa don Marcelino i m'ho vaig deixar córrer... No podia tenir més pensament que el meu home, i em moria d'angúnia creient que s'haurien esvalotat en el cafè, i potser los haurien dut a l'arrest a cal governador... Aquella tarda, vaig passar-la que ni al Purgatori; a les acaballes no vaig poder aguantar més i me'n vaig cap al Pla de la Boqueria... Atrapo en Sindo, aquell amic que era com germà amb en Quel i li crido: —Sindo, Sindo!... No hauries pas vist an en Quel, avui?... —En Sindo es queda tot compromès i em fa: —Que encara no en saps res?... —Jo, al sentir això, vaig venir sense color als llavis, ja em vaig veure an el meu home extès en un llit de l'hospital. I ell, en Sindo, tot estranyat, altra vegada: —És dir, que no t'ha dit res?... —Què vols dir, Sindo?... —No has rebut cap recado?... —No... —però llavors, tot d'un cop, com si se

m'hagués encès llum aquí dedintre, me recordo de la carta. I dic an en Sindó: —Aquest migdia han dut una carta a casa.... —I ell: —Doncs és això, dona; ves a casa i llegeix-la... —Però en Quel, a on és? Que no està bo? —Sí que està bo, no t'amoïnis, que la carta t'ho explicarà tot... —Jo li deia que per l'amor de Déu me digués lo que sabia d'en Quel, però no vaig poder-lo traure d'aquell tretze són tretze de la carta... Llavors, desesperada, me'n corro a casa i baixo la carta al barber... Ai, Senyor!... Quan me la va haver llegida, semblava que em tornava boja, boja talment!... Perquè aquella carta, que era d'en Quel, m'enviava a dir que el perdonés: que se n'anava a les Amèriques perquè si es quedava a Barcelona s'hi moriria; que el dimoni l'havia temptat; que ja sabia que em feia un mancament, però que el perdonés, perquè era molt desgraciat... Mireu: al sentir allò, no sé lo que va passar per mi; si el tinc a prop, li dono un got de *veneno* o li clavo una ganivetada... Ni vaig sopar, ni vaig aclucar l'ull; de moment, l'escalfor de la ràbia m'havia eixugat les llàgrimes, però al ficar-me al llit se'm van deixar anar d'una tal manera que semblava que tenia la coixinera a la bugada i el singlot va durar-me fins a la matinada... Pensar que a la flor de l'edat havia perdut l'home i vingut a quedar com una viuda vergonyant, per culpa d'aquella pocavergonya!... Perquè jo n'estava certa que en Quel havia fugit per lo d'ella, sinó que encara no m'ho pensava tot... L'endemà en Sindó va explicar-m'ho... En Quel se n'havia anat a *Buenos Airas*... amb ella; amb aquella mala dona que tenia a la ratlla de cinquanta anys i braços i cames com petges de cadira i les dents i la perruca comprades als Encants... Li passava més de dotze anys an ell... Però, lo que li deia an en Sindó; aquella palica, aquella palica de la remaleïda, que l'havia emmelat i no podia *desolvidar-se'n de cap de les maneres*... I en Sindó també estava amb mi; que me li devia haver donat alguna porqueria per encegar-lo... Si quan en Sindó me va explicar la pena que tenia d'haver de deixar-me, les llàgrimes me queien de llàstima... (*Pausa breu. Amb resolució:*) En fi; no me'n vull enrecordar, perquè encara tota me regiro... Lo cas és que no en vaig saber res del meu home en més de deu anys de passo, i jo ja em creia que era mort i consumit en aquelles terres de Nostro Senyor, i fins m'havia posat dol los dies de festa —perquè pel treball no podia pas dur roba negra— i resava cada vespre un parenostre a casa i els diumenges una part de rosari a l'iglésia per la seva ànima, i cada any, per Tots Sants, duia una corona al cementiri i la posava de cara a Amèrica... Ja veuran, al capdavant era el meu home i una persona de bé amb tot i aquell mal pas... i jo no volia escarnir la seva memòria. Tampoc m'havia mudat de pis, perquè, era allò: aquell, ell l'havia arrendat i allà m'havia donat alegries i penes, i mudar-me hauria sigut com no tenir sentits, mal me n'hagués anat a cal Capità General... Només allà em semblava que podia esser a casa meva... I ja n'estava resignada de tornar-me'n a Vilafant i recollir-me a cal nebot aixís que no fos bona per aguantar l'escombra, quan ¡mireu lo que són les coses!... un dia, fa cosa d'un mes, jo que rebo una carta tota endolada i que anava al meu nom... Mirant-me-la me van passar trenta mil pensaments pel cervell i, per sortir de dubtes, la faig llegir i resulta que era d'en Quel, d'en Quel en persona. Tantes vegades que li havia dit «al cel siga»!... I no hi era encara, al cel, gràcies a Déu, sinó a *Buenos Airas* i m'enviava a dir que ella, aquella bona peça... ¡que Déu la tinga allà on vulga, per això!, se li havia mort de candiment, d'un mal que se li havia criat al païdor i no li deixava tastar res; i que ell també s'havia posat malalt i, com no tenia a ningú per assistir-lo, havia hagut d'anar a l'hospital; que feia tres mesos que s'hi

estava, fent la viu-viu, sense acabar de refer-se... i que si jo el volia perdonar i enviar-li diners pel passatge, perquè ell no tenia un clau, que tornaria cap aquí; perquè diu que si s'ha de morir, voldria morir-se en la nostra terra i a vora meu... (*Commoguda, eixugant-se els ulls. Pausa breu.*) Un què ha de fer!... És l'home, i es troba en terres estranyes i malalt, i pobre i sol i desemparat!... És veritat que me la va fer crespa, però, diem: qui no s'ha trobat en un mal punt en aquest món?... Los sants pecaren, i això que tenien la dreta de Nostre Senyor... I, además, la vritat siga dita: pensar que, si no el perdoneu, lo dia que moriu aneu de dret al cel, mentres ell se'n va de potetes a l'infern, a patir com un condemnat, i torneu a estar *desavidits* per la vida... i lo que és pitjor, mentres una es queda sola com un mussol, ell i ella que se tornin ajuntar per tota una eternitat... francament... és una cosa massa forta... I després, que al capdavall, per tenir bon cor, Déu no ha castigat mai a les persones... Aixís és que, sense pensar-m'hi més, vaig fer-li posar una carta dient-li que ell mirés de refer-se mentres jo arplegava quartos, que quan ne tindria ja els hi enviaria perquè podés tornar i que m'alegraria molt de veure'l, i, *per fin...* totes aquelles *retòliques* que hi posen los que saben de lletra... Aixís és que... (*Sonen tres palmades; la MADRONA no hi fa atenció.*) Si Déu ho vol, cap a mig mes entrant compto tenir prou pel passatge i per comprar-li roba, que el pobret ja ens podem pensar com vindrà de proveït... Una dona sola, amb lo poc que guanya, quan ha comptat i repartit, entre pis, aliments, roba, i una cosa i altra, ja podem pensar lo que arracona... i això que, en bona refè, mai m'he plangut, i *menos* ara... Que, fins per arplegar vuit duros, he consentit, ai, Senyor, en venir a contar aquí les meves penes i treballs...

ACTOR, aparesquent: Madrona!...

MADRONA, sobtada: Ai, estava ben distreta!... Que ja n'hi ha prou?...

ACTOR: Quan vostè vulga...

MADRONA: Oh, per mi sí que, fill... (*Al públic:*) Bona nit tinguen, senyors i senyores... i dissimulin si he fet cap mancament... (*Amb aire de pena resignada:*) Però la necessitat!...

TELÓ RÀPID.